

EL CULT DE SANTA EULÀLIA A LA CATEDRAL DE BARCELONA (S. IX-X)

JOAN-F. CABESTANY I FORT

El rei franc Carles el Calb va nomenar Frodoí bisbe de Barcelona. Per la seva posterior trajectòria personal i política, hem de pensar que Frodoí era un franc, un eclesiàstic de l'entorn àulic del sobirà, persona de la seva confiança i fidelitat. El nomenament de Frodoí, segurament, va ser fet en data propera a la concessió d'un precepte (agost 862)¹ en què s'atorgava al bisbe de Barcelona un ampli territori a les vessants orientals del Montseny, propietat de què havia gaudit, en benefici, el marquès comte Humfrid (858-865).² Eren terres fiscals, pertanyents a la hisenda pública, que aportarien una dotació econòmica que havia de permetre finançar les despeses del bisbat i de la catedral de Barcelona. La donació afavoria la gestió de govern de bisbe Frodoí, tot i que representava una pèrdua de cabals públics a favor d'una actuació privada com era l'eclesiàstica, tot i la doble personalitat jurídica —eclesiàstica i civil— de la majoria dels bisbes carolingis. Carles el Calb evidencia, amb aquest acte, que Humfrid no era persona grata al poder sobirà. El marquès comte de Barcelona estava més preocupat per les lluites polítiques del regne dels francs que per la tasca d'assegurar els territoris de la Marca, els quals continuaven malmesos i destrossats com a conseqüència dels atacs sarraïns dels anys 852 i 856.³

Hom suposa que al bisbe Frodoí se li encomana una complexa i difícil missió, la qual pot inferir-se de la seva actuació com a bisbe i alhora com a fidel dels

1. Ramon D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia*, II: *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950, p. 65-67.

2. Ramon D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Ed. Teide, 1958, p. 6 i 7.

3. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 177 i 178.

reis francs. Havia de contribuir en l'organització administrativa dels comtats catalans, concretament del comtat i bisbat de Barcelona i del comtat de Girona, potser tabé de bisbat de Girona fins al nomenament del bisbe Teuter (870-886).⁴ Frodoí havia d'afrontar una compromesa problemàtica religiosa i política: posar fi a les darreres restes del pensament i de la litúrgia hispanovigoda, tal vegada seguida per part de l'estament preeminent de la població autòctona. Hi havia una certa resistència a l'església franca, que subsistia afavorida per l'arribada de clergues i fidels procedents dels territoris dominats per l'Islam, fidels a l'autoritat de l'arquebisbe de Toledo. Aquesta problemàtica es va fer palesa a l'assemblea d'Attigny (juny-juliol 874), en què el bisbe Frodoí va presentar els seus greuges i va exposar la difícil situació en què es trobava l'organització administrativa i pastoral del bisbat de Barcelona.⁵ El moment politicoreligiós no era gaire falaguer per a Frodoí. A Carles el Calb li calia afavorir-lo, honorar la persona del bisbe, àdhuc agrair la fidelitat de la ciutat de Barcelona al monarca i a la dinastia dels francs. Carles el Calb va concedir a Frodoí una important quantitat, 10 lliures d'argent, amb les quals s'havia d'ennobrir la seva catedral, signe —monumental— del prestigi del bisbe, del bisbat i, per què no, del comtat. Aquesta quantitat li va ser tramesa en data desconeguda, però que hem de col·locar entre els anys 875 i 877.⁶ El comportament del monarca, l'hem de judicar com a una voluntat de donar, a Frodoí i a Barcelona, prestigi, en el sentit i valor més ampli del mot. Els problemes no van ser resolts; per això a l'assemblea de Quierzy-sur-Oise (juny 877) es condemnava el got Recoind per resistir-se a acceptar els acords promulgats a Attigny.⁷

El govern de Bernat de Gòtia (865-878) no havia solucionat les dificultats de caire polític i militar, augmentava el descontentament de la població dels comtats catalans, el perill de la frontera era una realitat diària. La fidelitat al poder sobirà franc garantia la continuació de l'ajut d'una organització política i militar que contribuïa a una millor defensa de territori contra les falconades sarraïnes. Frodoí era una peça cabdal del domini franc als comtats catalans, valorada la trajectòria política de Bernat de Gòtia.⁸ La dieta de Quierzy-sur-Oise posa en evidència que la crisi institucional franca era profunda. Emperò estem d'acord amb Ramon d'Abadal en no considerar que significués el final de la funció pública dels comtes francs. La seva tasca de govern queda minvada per la contínua

4. Teuter fou bisbe de Girona a partir de l'any 870.

5. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 55.

6. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 59.

7. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 63.

8. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 53 i s.

transferència de la gestió administrativa, especialment fiscal, amb el reconeixement, en certes circumstàncies, del dret privat —herència— com a supletori o paral·lel del dret públic. Aquest fet representava una lenta però continuada disminució del poder sobirà, a favor dels poders locals, arreu de l'Imperi, del regne dels francs i, per consegüent, dels comtats catalans.⁹

La mort de Carles el Calb (6 octubre 877) significa un augment de la complicada i complexa problemàtica política de l'Imperi carolingi. Els trasbalsos, la manca d'una actuació de govern van repercutir de manera acusada en els comtats catalans, especialment a Barcelona i Girona. Hi havia una legalitat representada pels bisbes Frodoí i Teuter, com es va evidenciar en el Concili de Troyes. La crisi era aguda i de difícil solució, per això el sant pare Joan VIII va intentar convocar un concili a la ciutat de Lió que tenia com a finaliat resoldre el litigi existent en la successió imperial i contribuir a restaurar el prestigi del poder sobirà. La celebració del concili es va ajornar i finalment es va celebrar a la ciutat de Troyes (agost-setembre 878) amb l'assistència exclusiva de l'episcopat franc, per consegüent, amb la participació dels bisbes catalans: Frodoí de Barcelona, Odesind d'Elna, Teuter de Girona i Galderic de la Seu d'Urgell.¹⁰ Els bisbes, eren, en aquest moment, l'estructura politicoadministrativa més representativa dels comtats catalans, quasi mancats de governs comtals eficients en la majoria dels comtats, sense una tasca d'organització militar i de planificació del territori destre i hàbil per fer front a les escameses de l'Islam. La reunió a casa del noble Bosó (11 setembre 877) fou cabdal per als comtats catalans.¹¹ Guifré, comte de Cerdanya i d'Urgell (868-870), era nomenat comte de Barcelona i Girona. Aquest nomenament comportava la fi de l'existència d'un comte, funcionari d'origen franc, i l'inici d'una gestió politicomilitar vinculada a una persona, a una família originària de les contrades pròpies dels comtats catalans. La presència de funcionaris d'origen franc seria cada vegada menor, però això no voldria dir que els models d'organització tant política com socioeconòmica no fossin francs i que l'ordenament religiós no estigués vinculat directament al pensament i la litúrgia romans. Els comtats catalans formaven part de la dinàmica de l'Europa occidental, amb independència de la seva relació jurídica i política amb el poder sobirà franc.

Frodoí, en retornar del Concili de Troyes, havia de difondre el seu prestigi, ensems eclesiàstic, polític i personal amb quelcom que aportés una marcada autoritat al bisbat i a la catedral de Barcelona. Aquesta població es perfilava cada vegada més com a centre del govern dels comtats catalans. La major part d'aquests comtats estaven regits pel comte Guifré el Pelós i comprenien la major part del ter-

9. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 57 i s.

10. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 59 a 63.

11. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 65.

ritori dels bisbats de Barcelona, Girona, Urgell i, poc després, Vic, en restaurar-se l'any 885. La garantia d'aquest projecte, aquest procés de fusió, de simbiosi entre la tradició autòctona i els nous esquemes que representava l'imperi —regne dels francs— i Roma, era un repte per al comte Guifré i per al bisbe Frodoí.

La «invenció» o la «descoberta» del cos de santa Eulàlia va ser enaltida per la presència, a Barcelona, de Sigebod, arquebisbe de Narbona, el qual desitjava localitzar el cos de Santa Eulàlia i emportar-se'l per enaltir el culte de la seva catedral, dedicada a l'advocació d'aquesta santa.¹² No neguem l'existència d'aquest anhel per part de l'arquebisbe Sigebod; amb tot, hom té la sensació —és una hipòtesi arriscada— que la fallida recera del cos sant podia dissimular una certa tramaia, preparada amb cura, i que la «descoberta» de la reliquia buscada per una persona del prestigi del metropolità Sigebod, la valorava i li donava un major prestigi. Si aquesta relíquia era localitzada pel bisbe Frodoí i restava a Barcelona, no es podia dubtar que santa Eulàlia desitjava romandre a la seva terra d'origen. El culte a la santa enaltiria l'església de la Ciutat Comtal i afermava l'autoritat del nou sistema institucional: el bisbe Frodoí i el comte Guifré el Pelós, tot i que en el leccionari de la catedral barcelonina no figura el nom de les autoritats civils assistents a la descoberta i al trasllat del cos de santa Eulàlia. Som de l'opinió de la seva assistència a un acte tant solemne i sumptuós. Qui són «els principals»?¹³

Hi ha una realitat, no solament una evidència, i és que el Concili de Troyes va ser cabdal per al posterior desenvolupament polític i la planificació territorial dels comtats catalans. Pensem que existeix un abans i un després d'aquest any 877. Per això hem de vincular la «invenció» del cos de santa Eulàlia a un seguit d'esdeveniments que tenen el seu origen en el moment i que estructuraven el regnat del comte Guifré I i dels seus immediats successors fins a mitjan segle X.¹⁴

El bisbe Frodoí, després que l'arquebisbe Sigebod desistís de la seva recerca, va continuar, després d'una preparació penitencial, l'exploració dels voltants de Santa Maria del Mar, on la tradició situava la tomba que guardava el cos de santa Eulàlia. A la fi, la fermesa de la fe de Frodoí va ser premiada amb la troballa de la relíquia. Aquesta podia ésser traslladada amb tota solemnitat i magnificència a la catedral de Barcelona.¹⁵

12. Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio de la sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, p. 357-359. Ramon D'ABADAL, *Els primers...*, p. 68.

13. Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio...*, p. 358.

14. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Barcelona, Edicions 62, 1979, 2 vol.

15. Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio...*, p. 357. «Cum autem nulla fiducia esset illud rependi vir venerabilis Sigebodus archiepiscopus remeavit ad propria. Sed beatus Frodoinus post

Ens hauríem de preguntar quina és l'explicació o la justificació d'aquesta «invenció» miraculosa que força un desplaçament de la titularitat: de la santa Creu a la santa Creu i santa Eulàlia. L'hagiografia ens explica que Eulàlia de Barcelona era una santa màrtir de l'època romana (s. III-IV), amb una tradició de veneració iniciada els darrers anys del segle v. Va ser documentada en la primera meitat del segle VII amb un *himne* redactat per Quirze, un abat i/o bisbe de Barcelona. No ens interessa considerar la problemàtica que comporta el desdoblament de la personalitat d'Eulàlia de Mèrida i l'inici del culte de l'Eulàlia de Barcelona, sinó reflexionar sobre el valor i símbol que aquesta relíquia tindria per a la història de la ciutat i la catedral de Barcelona i, per consegüent, de la posterior evolució institucional dels comtats catalans. La «descoberta» del cos d'una santa venerada per l'església visigòtica implicava una continuïtat de culte i a la vegada un vincle amb l'església de Roma, una unió entre el passat i el present. No hi havia un trencament, sinó una represa després del tall que havia significat la presència dels infidels. La importància de Roma, de la seva primacia, era reconeguda i acceptada per totes les esglésies de l'Europa occidental, fos quina fos la seva organització institucional i litúrgica.

La recerca i l'estudi de la Catalunya carolíngia havia permès a Ramon d'Abadal considerar la importància de Roma per poder explicar l'evolució de l'organització política de la Catalunya Vella des del segle IX, especialment en el segle X. Aquesta realitat històrica era tant eclesiàstica com laica, política o cultural.¹⁶

La tasca de Frodoí va ser una aportació que no pensem estimar en el conjunt de les contribucions, de tota mena, que van participar en la formació de les institucions que formaven els comtats catalans en aquest segle IX.

El cos de santa Eulàlia va ser dipositat en un sepulcre de marbre i col·locat a l'altar de la seu, emperò a un nivell inferior.¹⁷

Quant a aquest emplaçament per sota el nivell de l'altar principal, hem de considerar, mancats d'un coneixement de situació i estructura arquitectònica, si era o no una veritable *confessio* o simplement un espai obert per poder-se contemplar i venerar des d'un nivell superior sense produir-se una proximitat a l'entorn del sepulcre, un culte, una veneració de tipus de processó. El culte a les relíquies de santa Eulàlia estava vinculat a la litúrgia romana i no tenia cap mena de

decessionem eius fiduciam de divina misericordia assumens [...] quod cum factum fuisset [...] repererunt sepulcrum eius [...]

16. Ramon D'ABADAL, *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1964, 64 p.

17. Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio...*, p. 358. «Die autem VIII precepit idem venerabilis episcopus foassam aperire in dextera parte iuxta crepidinem eisdem altaris».

l·ligam amb el ritual de veneració als sants de l'església visigòtica.¹⁸ El sepulcre de marbre, conservat a l'actual cripta gòtica, és d'època romana, i va ser un aprofitament, no havia estat tallat per contenir el cos sant; potser aquest ús funerari era per valorar les relíquies i considerar la seva antigor romana. La inscripció va ser redactada i escrita en aquest segle IX.¹⁹ El text ens recorda la «troballa» i es conserva junt amb el sepulcre primitiu. Ningú no dubta que aquest epitafi ha recordat, al llarg de més de mil anys, aquest esdeveniment essencial i crucial no solament per a la catedral de Barcelona, sinó també per a la història d'aquesta ciutat. A partir d'aquest moment, santa Eulàlia va compartir amb la santa Creu la dedicació i la titulació de la seu barcelonina. Aquesta doble invocació està documentada des de l'època romànica. La titulació de la santa Creu i santa Eulàlia encapçala el primer document original conservat a l'arxiu de la catedral (29 setembre 920).²⁰ Santa Eulàlia ha estat sempre la festa patronal de la ciutat i de les seves institucions públiques.

Conclusió

Maria Tersa Vinyoles i Martí Vergés han arribat, després de fer una acurada i llarga recerca, des de punts de vista i una orientació diferents, sobre l'evolució arquitectònica de la catedral, a uns resultats semblants.²¹ La doble ajuda proporcionada per Carles el Calb, primer amb la dotació de l'any 862 i posteriorment amb la donació de 10 lliures d'argent, tenia una finalitat: podria ésser el pagament d'unes obres de construcció, essencials en el conjunt de l'edifici i que calia fer per transformar un temple de culte i litúrgia visigòtica en una estructura adequada per a les celebracions pròpies del ritual romà. Mancats com estem d'una recerca arqueològica, ens és impossible valorar quines modificacions arquitectòniques podien realitzar-se en aquests darrers anys del segle IX i al llarg de tot el segle X. Pensem que en la catedral romànica es va edificar la capçalera en l'espai arranjat pel bisbe Frodoí i on van ser dipositades les relíquies de santa Eulàlia.

18. Cristina GODOY FERNÁNDEZ, *Arqueología y liturgia. Iglesias hispánicas (siglos IV al VIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995. Concretament: «Los altares consagrados a los mártires y santos» (p. 51-53) i «El escenario del culto martirial en África e Hispania» (p. 70-85).

19. *Catalunya romànica*, XX: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 174.

20. Àngel FABREGA i GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. 1: *Documents dels anys 844-1000*, Barcelona, Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona, 1995, p. 200-201, document 10 (29 setembre 920).

21. *Catalunya romànica*, XX, p. 154 a 165.

Aportem una agosarada hipòtesi: la continuïtat de la *confessio* en el mateix indret, des del preromànic fins a la cripta d'època gòtica, conservada fins a l'actualitat.²² Això sense fer una acurada excavació de la totalitat del recinte de la catedral, recerca que tampoc podem pensar i confiar que fos reeixida per la modificació de l'espai a causa de les successives obres de construcció fetes en aquest àmbit catedralici des de la romanitat tardana. Pensem que la nostra opinió pot ser atrevida però no impossible. El culte ha perdurat fins i tot en els moments de modificacions dels ritus de les relíquies, com va succeir en època gòtica, moment en què moltes criptes van perdre la seva missió litúrgica.²³ En aquest moment es va edificar una nova cripta i es va esculpir un nou sepulcre.

Hi ha una realitat, la continuïtat del culte i la hipòtesi que aquest es fes amb un sistema de *confessio* / cripta des del segle IX i en un mateix espai des del segle XI fins als nostres dies. Una recerca arqueològica, per manca de documentació escrita, potser ens hauria de permetre apropar-nos a un coneixement més exacte de l'edifici on el bisbe Frodoï va depositar les relíquies del cos de santa Eulàlia.

22. Josep BRACONS I CLAPÉS, «Lupo di Francesco, mestre pisà, autor del sepulcre de Santa Eulàlia», *D'Art* [Barcelona], 19 (1993), p. 43-51.

23. Centre d'Art Romànic Català (ARCAT), «“Confessio”-cripta: una qüestió a debatre», IV, Taula Rodona (2/3/94), *Lambarà. Estudis d'Art Medieval* [Barcelona], VII (1993-1994 [1995]), p. 187-211.